

ADAM MAŁKIEWICZ (1936–2021) UCZONY, MISTRZ I WYCHOWAWCA KILKU POKOLEŃ KRAKOWSKICH HISTORYKÓW SZTUKI

Adam Małkiewicz urodził się 4 lutego 1936 roku w Krakowie. Szczęśliwe dzieciństwo przerwała mu wojna. Ukończył prestiżowe I Liceum Ogólnokształcące im. Bartłomieja Nowodworskiego. Bezpośrednio po studiach historii sztuki, w roku 1962, podjął pracę w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, zrazu jako asystent swego mistrza, prof. Adama Bochnaka, a z czasem – w latach 1979–1984, 1991–1992 i 1999–2002 – jako dyrektor Instytutu. Był wychowawcą kilku pokoleń krakowskich historyków sztuki, absolwentów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Do najstarszych spośród nich należy niżej podpisany. Od początków swej uniwersyteckiej działalności był Adam Małkiewicz związany z Katedrą Historii Sztuki Nowożytnej. W tym charakterze – wraz ze swymi kolegami, Józefem Lepiarczykiem, Samuelem Gumińskim i Janem Samkiem – już w latach sześćdziesiątych współdziałał z prof. Bochnakiem prowadzącym seminarium magisterskie ze sztuki nowożytnej. Niewiele wówczas starszy od studentów, szybko nawiązywał z nimi przyjacielskie kontakty.

Związek z macierzystą instytucją naukową udokumentował licznymi wspomnieniami o swych poprzednikach, mistrzach, kolegach, przyjaciółach¹. Instytut Historii Sztuki UJ był głównym, lecz nie je-

Fot. Agata Jabłońska

dynym miejscem jego pracy. Już przed ukończeniem studiów związał się z krakowskim Muzeum Narodowym, gdzie w latach 1960–1962 był asystentem

¹ Adam Małkiewicz, *Julian Pagaczewski (1871–1940): nauczyciel doskonały*, w: *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Historycznego*, red. Julian Dybiec, Kraków 2001, s. 201–209; idem, *Adam Bochnak (1899–1974)*, ibidem, s. 395–401; idem, *Adam Bochnak*, w: *Stulecie Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1882–1982). Materiały sesji naukowej odbytej w dniu 27 maja 1983*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Historii Sztuki” (dalej: ZN UJ, PHS), 1990, nr 19, s. 97–107; idem, *Jerzy Szablowski (1906–1989), uczone i praktyk*, „Biuletyn Historii Sztuki” (dalej: BHS), 1992, t. 54, nr 2, s. 95–101; idem, *Tadeusz Dobrowolski (1899–1984)*, „Muzealnictwo”, T 28/29: 1984, s. 178–180; idem, *Józef Lepiarczyk (1917–1985)*,

badacz niedoceniony, „Folia Historiae Artium” (dalej: FHA), R. 23: 1987, s. 149–154; idem, *Adam Bochnak i Józef Lepiarczyk a tradycja badań nad barokiem w krakowskim środowisku historyków sztuki*, w: *Sztuka baroku. Materiały sesji naukowej ku czci śp. profesorów Adama Bochnaka i Józefa Lepiarczyka [...]*, Kraków 8–9 czerwca 1990 roku, Kraków 1991, s. 9–20; idem, *O Jubilacie – zamiast wstępu*, w: *Mistrzowi Mieczysławowi Porębskiemu uczniowie*, Kraków 2001, s. 19–21; idem, *Pożegnanie Mistrza. Lech Kalinowski (1920–2004)*, BHS, 2005, t. 67, z. 1–2, s. 191–196. Większość biogramów publikowana ponownie: Adam Małkiewicz, *Sylwetki uczonych*, w: idem, *Z dziejów polskiej historii sztuki*, Kraków 2005, s. 134–212.

w dziale Polskiego Malarstwa i Rzeźby (średnio-wiecznej i nowożytnej). Powrócił jeszcze do Muzeum: w latach 1992–1996 był tu – przy Tadeuszu Chruścickim² – wicedyrektorem do spraw naukowych. Fascynacja nowożytnym Krakowem prowadziła go na Wawel. Był członkiem Rady Naukowej Zamku Królewskiego na Wawelu i kolegium redakcyjnego „Studia Waweliana”, a także tak znaczących czasopism jak „Prace z Historii Sztuki” (w ramach „Zeszytów Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego”), „Rocznik Historii Sztuki”, „Folia Historiae Artium”.

Jego osiągnięcia naukowe znalazły odzwierciedlenie w funkcjach, które sprawował: jako członek odrodzonej w wyniku przemian politycznych 1989 roku Polskiej Akademii Umiejętności (od 2013 do śmierci przewodniczył Komisji Historii Sztuki) i Polskiej Akademii Nauk (członkostwo Komisji Nauk o Sztuce).

Po przejściu na emeryturę kontynuował jeszcze – w latach 2008–2016 – działalność dydaktyczną w bratnim Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, gdzie niżej podpisany miał przyjemność spotkać się z nim ponownie.

Jako uczony – od swych czasów studenckich – prowadził badania nad sztuką nowożytną, zwłaszcza architekturą przełomu stuleci XVI i XVII i I. połowy XVII wieku. Na szczególną uwagę zasługują tu jego studia nad rozwijającymi się w dawnej Rzeczypospolitej refleksjami teoretycznymi oraz pionierskie opracowania poszczególnych zespołów i obiektów.

Zagadnienia teoretyczne – dotyczące głównie architektury, ale nie pomijające też malarstwa – prezentował zarówno w formie syntez, jak i analiz poszczególnych tekstów, poglądów i postaci. Ogólne ujęcie problemu teorii architektury w nowożytnej Polsce dał w obszernej monografii opublikowanej w 1976 roku³. Omówił tu całokształt materiału, od wydanego w 1549 roku tłumaczenia trzynastowiecznego traktatu po rozprawę ks. Sebastiana Sierakowskiego z 1812 roku. Nieco wcześniej publikował krytyczną recenzję pracy Zygmunta Mieszkowskiego⁴. Doceniając „zgromadzenie i uporządkowanie [...] bogatego materiału”, wykazywał szereg nie-

ściśłości i usterek terminologicznych⁵. Podkreślał znaczący wkład uczonych jezuickich i ich publikacji – często o charakterze akademickich podręczników – przeznaczonych dla studentów zakonnych kolegiów. Szczególnie wysoko stawiał tu wypowiedzi Bartłomieja Nataniela Wąsowskiego o architekturze (1678)⁶ oraz ujęcie problematyki malarstwa przez Wojciecha Tylkowskiego (1681)⁷. Rozprawy tych jezuickich uczonych uznał za „dwa najdojrzalsze polskie pisma teoretyczne o sztuce [...] z XVII wieku”⁸.

Początki kolejnego etapu w polskim piśmiennictwie dotyczącym architektury – nadal wiążącego się z jezuitami i jezuickimi kolegiami – widział Małkiewicz w czterdziestych latach XVIII wieku, a za dzieło reprezentatywne dla tego zjawiska uznał łaciński podręcznik autorstwa Faustyna Grodzickiego, przetłumaczony na język polski przez Kajetana Zdziańskiego, *Elementa architektury domowej*⁹.

W kontekście *theoria et praxis* badał księgozbiór wybitnego inżyniera wojskowego Krzysztofa Mieroszewskiego¹⁰ oraz działalność architektów amato-

⁵ Adam Małkiewicz, *Kilka uwag o najnowszej syntezie dziejów polskiej teorii architektury*, FHA, R. 9: 1973, s. 205–213.

⁶ Adam Małkiewicz, *Architekt Bartłomiej Nataniel Wąsowski – teoretyk i praktyk. Uwagi na marginesie nowej monografii [autorstwa Jerzego Baranowskiego]*, ZN UJ, PHS, 1977, nr 14, s. 73–88; idem, *Bartolomeo Natanielle Wąsowski e l'architettura italiana. Un viaggio italiano di Wąsowski nel 1655 e la sua attività come trattatista e architetto*, w: *Viaggio in Italia e viaggio in Polonia*, ZN UJ, „Prace Historyczne”, 1994, nr 110, „Studia Italo-Polonica”, z. 5, s. 129–143; idem, *Udział Bartłomieja Nataniela Wąsowskiego w budowie kościoła kolegium jezuitów (obecnie farnego) w Poznaniu*, FHA, R. 26: 1990, s. 87–114.

⁷ Adam Małkiewicz, *Wojciecha Tylkowskiego „censura imaginum iuxta doctrinam”*, w: *Symbolae historiae artium. Studia z historii sztuki Lechowi Kalinowskiemu dedykowane*, Warszawa 1986, s. 447–456; idem, *Wojciech Tylkowski a teoria architektury*, w: *Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, Warszawa 1988, s. 638–642.

⁸ A. Małkiewicz, *Wojciecha Tylkowskiego „censura [...]”*, op.cit., s. 453.

⁹ Adam Małkiewicz, *Podręcznik „Elementa architektury domowej” z roku 1749. Analiza – geneza – znaczenie*, FHA, R. 8: 1972, s. 185–200.

¹⁰ Adam Małkiewicz, *Księgozbiór architekta Krzysztofa Mieroszewskiego*, „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych PAN Oddz. w Krakowie” (dalej: Spraw. PAN), 1971, t. 17, z. 1, s. 154–156; idem, *Księgozbiór architekta Krzysztofa Mieroszewskiego (architektura cywilna – architektura wojskowa – sztuka wojenna)*, FHA, R. 12: 1976, s. 107–129.

² Adam Małkiewicz, *Tadeusz Chruścicki (1934–2001)*, BHS, 2002, t. 64, s. 338–340.

³ Adam Małkiewicz, *Teoria architektury w nowożytnym piśmiennictwie polskim*, ZN UJ, PHS, 1976, nr 13.

⁴ Zygmunt Mieszkowski, *Podstawowe problemy architektury polskiej w traktatach od połowy XVI do początku XIX w.*, Warszawa 1970.

rów, w tym jezuitów, wspomnianego Wąsowskiego¹¹ i Stanisława Solskiego, któremu przypisał m.in. niezrealizowany projekt kościoła Misjonarzy na Stradomiu¹².

Analizując teorię nowożytną architektury, nie ograniczał się do polskich publikacji, z natury rzeczy wtórnych i kompilacyjnych wobec myśli rozwijanej na Zachodzie. Badał idee antropomorfizmu u Francesca di Giorgio Martiniego¹³, wyrażone w jego rysunkach, z postacią męską wpisaną w rzut kościoła i w plan idealnego miasta. Badał interpretacje klasycznych porządków architektonicznych jako „porządków narodowych” w wiekach XVII i XVIII. Zjawisko to, promieniujące z Francji, dostrzegł też m.in. w Polsce doby Stanisława Augusta w postaci „porządku polskiego” projektu Ferdynanda Naxa¹⁴.

Rozwijał badania swego akademickiego nauczyciela Adama Bochnaka¹⁵: poczynając od pracy doktorskiej, dogłębnie analizował problematykę krakowskiego jezuickiego kościoła św. Piotra i Pawła¹⁶ – sprawy usytuowania świątyni¹⁷, indywidualnej interpretacji pierwowzoru¹⁸, faz budowy, autorstwa (udokumentowana teza o przywiezionym z Rzymu

projekcie Giovanniego de Rosis), wkładu poszczególnych budowniczych kierujących budową, w tym zwłaszcza królewskiego architekta Jana Trevana. Ukazując go jako wybitnego twórcę, ucznia Carla Maderny, polemizował z przeciwstawnymi tezami prof. Mariusza Karpowicza, opierając się nie tylko na analizie stylistycznej, lecz i na przekazie źródłowym: dokumencie z gałki wieńczącej kopułę świątyni¹⁹. Wczesne oddziaływanie jezuickiego modelu świątyni – przeszczepionego z Krakowa – dostrzegł w przebudowie benedyktyńskiego kościoła w Tyńcu²⁰.

Z Krakowem (a nie, jak wcześniej przyjmowano, z Ostrogami) powiązał niezrealizowany projekt kolegium jezuickiego autorstwa jezuickiego architekta Jakuba Briana, działającego w Polsce w latach 1616–1621 i 1630–1632²¹.

Równie istotne są jego studia nad urbanistyką, architekturą i wyposażeniem eremu Kamedułów na Bielanych²², zapoczątkowane już w pracy magisterskiej. Polemizując z Wojciechem Kretem²³, ustalił chronologię kształtowania zespołu. Za najstarszy przekaz ikonograficzny – z około 1627 roku – uznał

¹¹ Adam Małkiewicz, *Udział Nataniela Wąsowskiego w budowie kościoła jezuitów (obecnie farnego) w Poznaniu*, FHA, R. 26: 1990, s. 87–114.

¹² Adam Małkiewicz, *Niezrealizowany projekt krakowskiego kościoła misjonarzy i jego domniemany autor. Przyczynek do działalności architektów-dyletantów w epoce baroku*, „Rocznik Krakowski”, T 75: 2009, s. 71–82.

¹³ Adam Małkiewicz, *Francesca di Giorgio Martini „proportione di tenpi sichondo el chorpo humano*, w: *Studia z historii i historii sztuki dedykowane Karolinie Lanczowskiemu w 90-lecie urodzin*, red. Stanisław Cynarski, Adam Małkiewicz, ZN UJ, „Prace Historyczne”, 1989, nr 89, s. 119–127.

¹⁴ Adam Małkiewicz, *Narodowe porządki architektoniczne. Przyczynek do symboliki narodu i państwa w nowożytnej teorii architektury*, w: *Spotkania Klubu Historii Idei. 1996–2004*, red. Ewa Śnieżyńska-Stolot, Kraków 2005, s. 161–172.

¹⁵ Adam Bochnak, *Kościół św. Piotra i Pawła w Krakowie i jego rzymski pierwowzór oraz architekt królewski Jan Trevano*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, 1948, nr 9, s. 89–125.

¹⁶ Adam Małkiewicz, *Kościół św. Piotra i Pawła – dzieje budowy i problem autorstwa*, ZN UJ, PHS, 1967, nr 5, s. 43–86; idem, *Kościół Świętych Piotra i Pawła w Krakowie*, Kraków 1985.

¹⁷ Szczególną zasługą Adama Małkiewicza była tu publikacja rysunków z paryskiej Bibliothèque Nationale, w tym szkicowego planu Krakowa (*Idea domus professae Cracoviae*) z 1594 r.; A. Małkiewicz, *Kościół św. Piotra i Pawła – dzieje budowy*, op.cit., il. 2.

¹⁸ Adam Małkiewicz, *Geneza i oddziaływanie układu przestrzennego kościoła Gesù w Rzymie*, Spraw. PAN,

1969, t. 13, z. 1, s. 175–177; idem, *Układ przestrzenny kościoła Gesù w Rzymie. Problemy genezy i oddziaływania*, ZN UJ, PHS, 1970, nr 8, s. 5–81.

¹⁹ Adam Małkiewicz, *Krakowski kościół św. Piotra i Pawła: Trevano czy Castello? Kilka uwag na marginesie referatu Mariusza Karpowicza*, w: *Sztuka XVII wieku w Polsce. Materiały sesji SHS, Kraków, grudzień 1993*, Warszawa 1994, s. 315–321; idem, *Trevano czy Castello autorem ostatecznej formy kościoła św. Piotra i Pawła w Krakowie?*, FHA, Seria Nowa, R. 2–3: 1996–1997, s. 91–108.

²⁰ Adam Małkiewicz, *Nowożytna architektura Opactwa Benedyktynów w Tyńcu*, w: *Tyńiec, sztuka i kultura benedyktynów od końca XI do XVIII w. Katalog wystawy w Zamku Królewskim na Wawelu, październik–grudzień 1994*, Kraków 1994, red. Klementyna Żurowska, s. XXV–XXXI.

²¹ Adam Małkiewicz, *Jakuba Briana S.I. projekty jezuickiego kolegium w Krakowie*, w: *Festina lente. Prace ofiarowane Andrzejowi Fischingerowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków 1998, s. 103–112.

²² Adam Małkiewicz, *Zespół architektoniczny na Bielanych pod Krakowem (1605–1630)*, ZN UJ, PHS, 1962, nr 1, s. 143–186; idem, *Z historycznej i artystycznej problematyki kościoła Kamedułów na Bielanych*, ZN UJ, PHS, 1972, nr 10, s. 83–108; idem, *Wenandy da Subiaco – Andrea Spezza – Walenty von Säbisch. Z problematyki historycznej kościoła na Bielanych pod Krakowem*, BHS, 1971, t. 33, z. 2, s. 202–205.

²³ Wojciech Kret, *Problematyka artystyczna kościoła oo. Kamedułów na Bielanych pod Krakowem. Geneza – charakterystyka – oddziaływanie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1967, t. 12, nr 3–4, s. 23–53.

przedstawienie na znajdującym się w Rytwianach obrazie Wenantego z Subiaco ze śś. Benedyktem i Romualdem²⁴.

Spośród prac o nowożytnym malarstwie polskim warto wspomnieć o jego krytyce pojęcia „portret sarmacki”: „nazwa [ta], przy całej swej niedoskonałości, będzie nadal funkcjonować w historii sztuki, jak wiele innych użytecznych, choć przypadkowych terminów. Posługując się nią, należy jednak zdawać sobie sprawę z jej umowności i niedoskonałości”²⁵. Na przykładzie obrazu Alessandra Vartoriego *Chrystus i jawnochrzesznica* z krakowskiego kościoła Franciszkanów badał relacje między wzorami a powtórzeniami w malarstwie; opracował rodzaj tablicy genealogicznej ilustrującej wędrówkę motywu²⁶.

Jest autorem znakomitych syntez dotyczących nowożytnej sztuki Krakowa, opartych na aktualnym stanie badań, formułowanym z jego walnym udziałem. Ukazywał miejsce tej sztuki w Europie u schyłku ery jagiellońskiej²⁷, akcentował jej rzymski charakter w dobie baroku i kontrast, jaki stanowiła wysoka klasa realizacji z XVIII wieku w zestawieniu z najgłębszym w dziejach upadkiem miasta²⁸.

W swych publikacjach rzadko wychodził poza nowożytność. Praca w Muzeum Narodowym zaowocowała m.in. wczesną publikacją o jednej z kwater Poliptyku Augustiańskiego Mikołaja Haberscharcka²⁹, przynoszącą też próbę rekonstrukcji tego ołtarza.

Odrębny, ważny kierunek jego badań to historia historii sztuki w Polsce na tle europejskim³⁰. I na tym polu kontynuował prace Adama Bochnaka³¹. Po latach wspominał: „Zainteresowanie się [...] badaniami polskiej historii sztuki zawdzięczam inspiracji [...] Profesora Lecha Kalinowskiego” i jego inicjatywie uczczenia w 1982 r. „stulecia powstania na Uniwersytecie Jagiellońskim katedry Mariana Sokołowskiego”. Stan wojenny spowodował, że publikacja materiałów nastąpiła dopiero w 1990 roku³². Prof. Kalinowski zaproponował mu „przedstawienie na XXV Międzynarodowym Kongresie Historii Sztuki [...] we Wiedniu we wrześniu roku 1983 referatu o związkach polskiej historii sztuki ze «szkołą wiedeńską» tej dyscypliny”³³; materiały Kongresu ukazały się w roku 1985³⁴.

Analizując związki między badaniami historii sztuki w Polsce a „wiedeńską szkołą historii sztuki”³⁵, wskazywał – zgodnie z ustaleniami Lecha

²⁴ Adam Małkiewicz, *Włoskie odkrycie malarstwa kamedyuły o. Wenantego z Subiaco*, BHS, 1998, t. 60, z. 1–2, s. 213–222.

²⁵ Adam Małkiewicz, *Co to jest „portret sarmacki”?* Kilka uwag na temat terminologii, w: *Portret typu sarmackiego w wieku XVII w Polsce, Czechach, na Słowacji i na Węgrzech*, Seminaria Niedzickie II, Kraków 1985, s. 43–50.

²⁶ Adam Małkiewicz, „*Chrystus i jawnochrzesznica*” Alessandra Vartoriego zwanego Padovanino. Przyczynek do problemu relacji wzór – naśladownictwo w sztuce nowożytnej, FHA, R. 24: 1988, s. 79–95.

²⁷ Adam Małkiewicz, *Die Einstellung der letzten polnischen Jagiellonen zur Kunst*, w: *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, hrsg. Robert Suckale, Dietmar Popp, Nürnberg 2002, Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums, Nr 21, s. 49–58; idem, *Krakowski zespół miejski w XVI wieku*, w: *Kraków i Praga – dwie stolice Europy Środkowej. Materiały międzynarodowej konferencji zorganizowanej w dniach 1–2 czerwca 2000*, red. Jacek Purchla, Kraków 2002, s. 29–47.

²⁸ Adam Małkiewicz, *Barokowa sztuka w Krakowie*, w: *Kraków sarmacki. Materiały sesji naukowej z okazji Dni Krakowa w roku 1989*, Kraków 1992, s. 19–38; idem, *Die Sakralarchitektur in Krakau im Zeitalter der Renaissance und des Barock (16.–18. Jahrhundert)*, w: *Die sakrale Architektur Krakaus vom vorromanischen Beginn bis zur heutigen Zeit. Symposium Innsbruck 29.–30. Oktober 1991*, hrsg. Zofia Kowalska, Wien 1993, s. 73–103; idem, *Rzym a barokowa architektura Krakowa*, „Rocznik Krakowski”, T 69: 2003, s. 47–75; idem,

Barokowa architektura sakralna w Krakowie, Theoria et praxis. Studia z dziejów sztuki nowożytnej i jej teorii, Kraków 2000, s. 149–185.

²⁹ Adam Małkiewicz, *Nieznana kwatera Poliptyku Augustiańskiego*, „Rozprawy i Sprawozdania Muzeum Narodowego w Krakowie”, T 8: 1964, s. 315–325.

³⁰ Zbiór ważniejszych publikacji: A. Małkiewicz, *Z dziejów polskiej historii sztuki*, op.cit.

³¹ Adam Bochnak, *Zarys dziejów polskiej historii sztuki*, Kraków 1948.

³² *Stulecie Katedry Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego (1882–1982)*, red. Lech Kalinowski, ZN UJ, PHS, 1990, nr 19.

³³ Adam Małkiewicz, *Die Kunstgeschichte in Polen und die Wiener Schule der Kunstgeschichte*, w: *Eröffnungs- und Plenarvorträge Arbeitsgruppe „Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben”, XXV. Internationaler Kongress für Kunstgeschichte CIHA, Wien 4.–10. September 1983*, Bd 9: *Eröffnungs- und Plenarvorträge, Arbeitsgruppe „Neue Forschungsergebnisse und Arbeitsvorhaben”*, Wien 1985, s. 157–160.

³⁴ Adam Małkiewicz, *Wstęp*, w: idem, *Z dziejów*, op.cit., s. 9.

³⁵ Adam Małkiewicz, *Historia sztuki w Polsce a „wiedeńska szkoła historii sztuki”*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 16: 1986, s. 331–336; idem, *Polska historia sztuki wobec „szkoły wiedeńskiej”*, w: idem, *Z dziejów*, op.cit., s. 65–77; idem, *Wiedeńska szkoła historii sztuki a historia sztuki w Polsce*, Spraw. PAN, 1983, t. 27, z. 2, s. 316–317.

Kalinowskiego³⁶ – zarówno zbieżności, jak różnice między tymi środowiskami. Stwierdzał, że „wiedeńskość metody Sokołowskiego nie była [...] wynikiem biernego poddania się wpływowi wiedeńskich nauczycieli uniwersyteckich, ale [...] efektem aktywnego i w znacznym stopniu samodzielnego łączenia w jedną całość różnych impulsów przejmowanych z rozmaitych źródeł”. Do istotnych przesłanek kształtujących pierwsze pokolenie krakowskich historyków sztuki zaliczał erudycję Sokołowskiego, jego wiedeńskie studia z zakresu historii (a nie historii sztuki), krakowską tradycję wiążącą „działalność uniwersytecką z muzealną” (Józef Łepkowski) i rozwijającą „techniki badań architektury” (Władysław Łuszczkiewicz), w zakresie zaś początków badań nad barokiem – publikacje Corneliusa Gurlitta i Heinricha Wölfflina. Jednocześnie podkreślał, że ideę Maxa Dvořáka „Kunstgeschichte als Geistgeschichte” w pełni realizowała w latach międzywojennych w środowisku lwowskim Karolina Lanckorońska.

Zestawiając środowiska krakowskie i lwowskie³⁷, akcentował odmienne uwarunkowania historyczne i różnice metodologiczne, krakowskie „starożytnictwo” niemające we Lwowie wyraźnych odpowiedników, dominację problematyki polskiej w Krakowie w przeciwieństwie do realizowanego we Lwowie już przez Jana Boloza-Antoniewicza włączania się „w główny nurt badań europejskich”.

Odrębne wypowiedzi poświęcił przeszczepianiu na grunt polskiej historii sztuki nowych perspektyw badawczych, jakie stworzyła metoda analiz ikonologicznych (podkreślając osiągnięcia Zofii Ameisenowej, Lecha Kalinowskiego i Jana Białostockiego), polskich badań sztuki włoskiej (tu szczególnie silnie akcentował studia Karoliny Lanckorońskiej o twórczości Michała Anioła) i wczesnej rehabilitacji baroku w badaniach Sokołowskiego³⁸ (można by dodać: i współczesnej im postawy Pawła Popiela, ratującego późnobarokowy wystrój kościoła Mariackiego, dyskwalifikowany m.in. przez Łuszczkiewicza).

³⁶ Lech Kalinowski, *Marian Sokołowski*, w: *Stulecie*, op.cit., s. 11–30.

³⁷ Adam Małkiewicz, *Historia sztuki na Uniwersytecie lwowskim 1893–1939*, w: *Dzieje historii sztuki w Polsce. Kształtowanie się instytucji naukowych w XIX i XX wieku*, Poznań 1996, s. 58–73 (także: „Cracovia Leopoldis” 2001, nr 1, s. 12–16); idem, „Szkoła krakowska” i „szkoła lwowska” w polskiej historii sztuki, *FHA*, *Seria Nowa*, R. 7: 2001, s. 83–106 (także: idem, *Z dziejów*, op.cit., s. 15–77).

³⁸ Adam Małkiewicz, *Początki metody ikonologicznej w polskiej historii sztuki*; idem, *Nowożytna sztuka włoska w badaniach polskich historyków sztuki (do roku 1939)*; idem, *Tradycja badań nad barokiem w krakowskim śro-*

Monumentalnym, chociaż na pozór nieefektywnym dziełem jest jego opracowanie bibliografii architektury polskiej XVII wieku, rodzaj aneksu w pracy Adama Miłobędzkiego³⁹.

Aktywność zawodowa nie przeszkadzała mu w podejmowaniu działań społecznych; co więcej – była dla tych działań podstawą. Zapamiętamy go jako aktywnego członka Stowarzyszenia Historyków Sztuki oraz Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa (oba te stowarzyszenia obdarzyły go swą najwyższą godnością: członkostwem honorowym), a zwłaszcza Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, którego szeregi zasilił w pamiętnym roku 1990, gdy w dobie demokratycznych przeobrażeń Komitet zerwał z uwarunkowaniami politycznymi. Służył tu swą głęboką wiedzą podczas licznych komisji konserwatorskich oceniających programy i przebieg prac, zwłaszcza w szczególnie mu bliskich zespołach jezuickiego kościoła św. Piotra i Pawła oraz eremu Kamedułów na Bielanach. Jako dyrektor Instytutu Historii Sztuki UJ na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku nadzorował prace remontowo-konserwatorskie w Collegium Iuridicum, związane m.in. z eksponowaniem ustaleń badawczych dotyczących przeszłości gmachu (jako kompleksu czternastowiecznych kramów Nova Civitas in Okol), bacząc, by ekspozycje te nie zakłóciły integralności siedemnastowiecznej architektury. W rozważaniach na temat znaczenia witruwiańskiej teorii architektury dla współczesnej ochrony zabytków, prezentowanych na sesji poświęconej problemom konserwacji zabytkowych fasad, odniesienia do starożytnego architekta i jego nowożytnych interpretatorów prowadziły go do wniosków z dziedziny etyki zawodowej konserwatora. „Witruwiańska triada «firmitas – utilitas – venustas», wyznacza zakres działalności konserwatorów architektury, których ingerencja w budowlę musi dotyczyć zarówno problemów technicznych, jak i programów użytecznych i formy artystycznej. [...] Często spotykany slogan o «przywróceniu zabytkom przez konserwatorów dawnej świetności» jest frazesem bez pokrycia w rzeczywistości”. Cel taki – maksymalistyczny – jest w praktyce nieosiągalny. I tu pomocą mogą służyć niektóre witruwiańskie pojęcia. „W działalności konserwatora odpowiednikiem «symmetrii» jest rze-

dowisku historii sztuki, w: idem, *Z dziejów*, op.cit., s. 79–91, 93–120. 121–139.

³⁹ Adam Małkiewicz, *Bibliografia*, w: Adam Miłobędzki, *Architektura polska XV wieku*, Warszawa 1980, t. 1, s. 433–473.

telna, obiektywna wiedza o pierwotnym wyglądzie budowli i jego przemianach [...]. Odpowiednikiem «eurhythmii» jest [...] wycucie formy. Połączenie tych dwóch czynników w trakcie prac konserwatorskich pozwala na zbliżenie się do wyglądu budowli zamierzonego przez jej twórcę, przy poszanowaniu [...] przemian, jakich ona doświadczała, a zarazem na uniknięcie skrajności: kreowania fantastycznych rekonstrukcji bądź przekształcenia restaurowanego obiektu w swoisty preparat anatomiczny⁴⁰.

Znaczna część aktywności zawodowej Adama Małkiewicza jako uczonego i wykładowcy akademickiego przypadła na ponury okres PRL-u. Okres utrudniający, a często wręcz uniemożliwiający międzynarodowe kontakty oraz swobodną wymianę myśli, próbujący narzucić „jedynie słuszną” – bo lansowaną przez władze – ideologię. Zawsze zachowywał niezależność myślenia i tę postawę wpajał swym studentom. Moje pokolenie nigdy nie zapomni owych „namiastek Europy”, jakie nam dawał, współorganizując z Józefem Lepiarczykiem i Samuelem Gumińskim wyjazdy studialne na Dolny Śląsk i do Wielkopolski.

Zachował głęboką wdzięczność wobec tych znakomych osób, których zaangażowanie – poprzez fundacje – umożliwiała wówczas tysiącom polskich naukowców kontakty ze światem. Wobec wybitnej historyczki sztuki prof. Karoliny Lanckorońskiej (1898–2002) w Rzymie, założycielki Fundacji Lanckorońskich⁴¹; wobec niedawno zmarłej Lonny Glaser (1925–2021) w Wiedniu, założycielki Fundacji „Janineum”.

Środowisko historyków sztuki – w znacznej części jego uczniów i wychowanków – potrafiło docenić osiągnięcia Profesora Adama Małkiewicza. Siedemdziesięciolecie urodzin uczczono pracą zbiorową o tytule zaczerpniętym z rozpraw wiążących badania nad teorią i praktyką⁴², zebranych

i wydanych ponownie kilka lat wcześniej pod tytułem *Theoria et praxis*⁴³. W 2016 roku otrzymał od Uniwersytetu Jagiellońskiego medal „Plus ratio quam vis”.

Jako uczoney szczególnie wiele zawdzięczał swym akademickim nauczycielom: profesorom Adamowi Bochnakowi i Lechowi Kalinowskiemu. W ślad za prof. Bochnakiem rozwijał badania nad nowożytną architekturą (zwłaszcza manierystyczną i wczesnobarokową) oraz nad historią historii sztuki (zwłaszcza krakowskiej). Za prof. Kalinowskim rozwijał warsztat badawczy, wzbogacony m.in. o analizy ikonologiczne. Od obu swych Mistrzów przejął głębokie przekonanie o nadrzędnym znaczeniu uczciwości badacza, który zgodnie z przysięgą składaną podczas promocji doktorskiej winien dążyć do prawdy. U profesora Kalinowskiego wysoko cenił odpowiedzialność za przekazy zawarte w publikacjach⁴⁴. Realizacja tezy, że w pracy naukowej obowiązuje „ściśle rozgraniczenie faktów od hipotez”⁴⁵, widoczna jest we wszystkich pracach Profesora Małkiewicza.

Niespodziewana śmierć Adam Małkiewicza w dniu 25 czerwca 2021 roku uzmysłowiła nam – jego uczniom – że zakończyła się wielka epoka naszych Mistrzów; tych, o których pisał w cytowanych wyżej wspomnieniach. Epoka ludzi wiążących najwyższe kompetencje zawodowe i naukowe z pragnieniem ich bezinteresownego pożytkowania w działalności społecznej. Ludzi niezależnych intelektualnie, nigdy niedających narzucić sobie sposobu działania i myślenia odpowiadającego aktualnej władzy. Słowa, które napisał o profesorze Kalinowskim, będziemy odnosić także do niego: „W pamięci tych, którzy Go znali [...], pozostał jako wybitny, twórczy uczoney, charyzmatyczny nauczyciel, wielki autorytet naukowy i moralny, fascynująca osobowość – jako prawdziwy Mistrz”⁴⁶. W Społecznym Komitecie Odnowy Zabytków Krakowa brak nam będzie jego wnikliwych, głębokich ocen i życzliwych rad. A wszystkim, którzy go znali, brakować będzie nie tylko wiedzy Profesora, lecz także jego poczucia humoru i życzliwego stosunku do wszystkich napotkanych ludzi.

Bogusław Krasnowolski

⁴⁰ Adam Małkiewicz, *Problemy konserwacji w świetle witruwiańskiej teorii architektury*, w: *Problemy konserwacji elewacji budowli zabytkowych. Materiały z sesji naukowej – Kraków, 9–10 maja 1996 r.*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego”, 1996, nr 5, s. 119–124.

⁴¹ Zob. wspomnienie pośmiertne: Adam Małkiewicz, *Życie dla Ojczyzny i sztuki. Polska kultura i nauka poniosły niepowetowaną stratę*, „Alma Mater” nr 43, listopad 2002, s. 23–25. Zob. również idem, *Medal ku czci prof. Karoliny Lanckorońskiej ofiarowany w dziewięćdziesiątą rocznicę Jej urodzin*, BHS, 1989, t. 51, nr 2, s. 218–219.

⁴² *Praxis atque theoria. Studia ofiarowane profesorowi Adamowi Małkiewiczowi*, red. Jan Ostrowski, Piotr Krasny, Andrzej Betlej, Kraków 2006.

⁴³ A. Małkiewicz, *Theoria et praxis*, op.cit.

⁴⁴ A. Małkiewicz, *Pożegnanie Mistrza*, op.cit., s. 194.

⁴⁵ A. Małkiewicz, *Wenandy da Subiaco*, op.cit., s. 205.

⁴⁶ A. Małkiewicz, *Pożegnanie Mistrza*, op.cit., s. 194.